

Владимир Цветковић

Центар за црквене студије, Ниш - Србија

e-mail: vlad.cvetkovic@gmail.com

ЧЕТИРИ ПИСМА СВЕТОГ ЈУСТИНА НОВОГ ЋЕЛИЈСКОГ О ЕКУМЕНИЗМУ

Апстракт: Рад има за циљ да продуби сагледавање екуменизма од Светог Јустина Новог Ћелијског узевши у обзир приватну и службену преписику из позног периода његовог живота. Писмо Ристу (данас Митрополиту Амфилохију) Радовићу из 1964. године као и три представке за СА Синод СПЦ из седамдесетих година (1971, 1974. и 1977) представљају, поред Авиних дела Православна Црква и екуменизам и Записи о екуменизму, нови материјал за изучавање односа према екуменизму овог Светог Оца. За разлику од објављених књига, писма представљају осврт на конкретне догађаје у православном свету у односу на екуменизам и доносе Авино мишљење изложено у детаљима. Рад такође пружа историјски преглед екуменског покрета из педесетих и шездесетих година прошлог века, ослањајући се на анализу његовог стања из пера дугогодишњег пријатеља и сарадника о. Јустина, протојереја Георгија Флоровског. На основу другогодишњих веза између о. Јустина и о. Георгија, нарочито у периоду Другог светског рата, које рад покушава да реконструише, рад претпоставља да је о. Флоровски добар извор о. Јустину за међуратну историју учешћа православних у екуменском покрету. Рад даље показује да позни ставови о. Јустина о екуменизму представљају реакције, како на одређена послератна дешавања у екуменском покрету, која нису у складу са учењем и праксом Православне цркве, тако и на одступање од становишта које су православни делегати заступали на ранијим екуменским скуповима.

Кључне речи: Свети Јустин Нови Ћелијски, екуменизам, Георгије Флоровски, Православна црква, Светски савет цркава, Српска православна црква

Личност и дело Светог Јустина Новог Ћелијског (Благоје Поповић, 1894–1979) данас се често, било у међународној, било у националној богословској и ванбогословској православној јавности, повезује са темом екуменизма. Међународна богословска јавност је од објављивања његове књиге *Православна Црква и екуменизам* у Солуну 1974. године на грчком и српском језику, са великом озбиљношћу схватила Јустинову критику екуменизма. О томе сведочи некролог о. Јована Мајендорфа о. Јустину, у коме овај велики амерички богослов захваљује о. Јустину на томе што је у име поштења и духовног интегритета подигао усамљени, али ауторитативни глас против екуменизма, истовремено изражавајући наду да ће прослављени православни „центри“, попут Цариграда и Москве, озбиљно схватити тај глас, и покушати да делима покажу да постоје и облици екуменског сведочења Православља који не подразумевају релативизацију Истине¹. У националној

1 Meyendorff 1979, 118.

богословској јавности, однос о. Јустина према екуменизму долази у жижу интересовања неких двадесетак година по објављивању књиге *Православна Црква и екуменизам*, и то у контексту захтева неких архијереја, предвођених тадашњим Епископом рашкопризренским Артемијем Радосављевићем, да СПЦ изађе из чланства у Светском савету цркава. Епископ Артемије је и раније као јеромонах гајио веома критичан став према учешћу СПЦ и осталих Православних цркава у екуменским покретима, као и према одређеним екуменским делатностима српских архијереја. У епархијском листу *Свети Кнез Лазар*, тадашњи рашкопризренски епископ је нападао Патријарха цариградског Вартоломеја за његову екуменску политику било кроз подржавање анти-екуменске политике Светогорских монаха², било кроз директне осуде екуменских корака Цариграда³. Темљећи своју критику екуменизма на ставовима свог духовног оца Јустина Ћелијског, Епископ Артемије је у неколико наврата од 1995. године и свог извештаја Сабору СПЦ тражио иступање СПЦ из Светског савета цркава. СА Сабор СПЦ је на мајском заседању исте године и донео одлуку о иступању СПЦ из ССЦ, али никад ту одлуку није спровео у дело.

Уврежена слика о. Јустину као неприкосновеном критичару екуменизма утицала је на то да се питање његовог односа према екуменизму није постављало. Међутим, Авин однос према екуменизму никада није био предмет ширег богословског истраживања. Последица тога је да се на Авине ставове о екуменизму позивају како строги критичари екуменизма и екуменског дијалога⁴, тако и они који се свесрдно залажу за учешће Православне цркве у екуменском дијалогу⁵. Нарочито после објављивања Авине скице за књигу *Православна Цркве и екуменизам* под насловом *Записи о екуменизму*⁶, умножио се број студија у којима се Авин став према екуменизму не тумачи као негативан⁷, те је питање односа о. Јустина према екуменизму поново добило на актуелности.

Овај рад има за циљ да пружи одговор на питање односа о. Јустина према екуменизму узевши у обзир и списе који су мање познати или потпуно непознати нашој широј богословској јавности. Рад се при томе ограничава на позну фазу у развоју Јустинових екуменских погледа, која се може условно узети као период од средине шездесетих, па до краја светитељевог живота. У овом периоду су настали Авини најзначајнији списи на тему екуменизма, који су више-мање били и реакција на учешће све већег броја помесних православних цркава, укључујући и СПЦ у различитим институционалним формама екуменског дијалога.

Авине списе можемо да поделимо у неколико категорија. Прва је лична преписка у којој се о. Јустин осврће на питање екуменизма. Писмо свом духовном чеду Ристу (каснијем Митрополиту Амфилохију) Радовићу од 25. децембра 1964. године, јасно показује да се тема екуменизма у Православној цркви са свом својом жестином постављена почетком шездесетих. Затим ту улазе неколико представки Светом Синоду СПЦ, и то од 27. јануара 1971, затим 26. новембра 1974. и 7. маја 1977. године у којима се он директно (у погледу учешће СПЦ о осталих Православних цркава у екуменском покрету) или индиректно (у погледу организације Свеправославног сабора) бави екуменским темама. Трећи, и далеко

2 Свештена општина Свете Горе Атонске 1994.

3 Радосављевић 2004, 29–46.

4 Исто.

5 Јевтић 2004.

6 Поповић 2010.

7 Vasiljević 2011, 75; Vidović 2014; Lubardić 2015.

најобимнији извори за проучавање ове теме су његови богословски списи о екуменизму и то књига *Православна Црква и екуменизам*, и скица те студије о екуменизму из 1972. године објављена под насловом *Белешке о екуменизму*. Тек на основу свих ових до сада објављених докумената, али и оних у које немамо увид, може се створити јасан став о Јустиновим позним екуменским погледима. Пошто овде нема места за ширу анализу Авиних екуменских погледа, ограничићемо се на испитивање његових ставова о екуменизму изнетих у епистоларној форми, било кроз личну преписку, било кроз преставке СА Синоду СПЦ. Пошто је у великој мери Авин став према екуменизму образован као рекација на одређене догађаје како у Православној цркви у целисти, тако и у СПЦ, важно је упознати се са историјским контекстом у коме он пише. При томе правимо разлику између историјата међуправославних односа насталих у контексту екуменских иницијатива тог времена, са једне, и информацијама о екуменским дешавањима и њиховим реперкусијама на међуправославне односе којима је о. Јустин располагао у то време, са друге стране. Поћи ћемо од овог другог.

Извори о. Јустина за делатност православних у екуменском покрету

Иако о. Јустин није учествовао у екуменским скуповима у оквиру православних делегација, то не значи да није био упознат са екуменским иницијативама у којима су учествовали представници православних цркава у међуратном периоду почев од Прве конференције Вере и поретка одржане августа 1927. године у Лозани у Швајцарској. Православну делегацију на тој конференцији чинили су Архиепископ Грчке православне цркве у Америци, Михајло Константинидес, Митрополит тиатирски Герман (Стренопулос), Митрополит париски Евлогије (Георгијевски), Митрополит варшавски Дионисије (Валедински), Епископ бачки Иринеј (Ћирић) и проф. Николај Глубоковски, некадашњи професор на Санктпетербуршкој академији, а тада професор на Универзитету у Софији⁸. О. Јустин је неке од ових представника у Лозани, попут Митрополита варшавског Дионисија⁹, Епископа Иринеја бачког¹⁰ и професора Глубоковског¹¹ лично познавао, те је могао да добије информације из прве руке о дешавањима у Лозани. Међутим, о. Јустин у уредничким освртима у *Хришћанском животу* не помиње ову конференцију, али треба узети у обзир да је августа исте 1927. године он протеран из Карловачке богословије у Призрен, где је остао до јуна наредне године, и да му је вероватно тешко било да дође до информација о закључцима овог екуменског скупа. Ако и није добио информације из прве руке од својих познаника, о. Јустин је могао да прочита детаљан извештај Епископа Иринеја Ћирића „Лозанска конференција“ објављеног у часопису *Богословље*¹².

8 Florovsky 1954, 15.

9 Митрополит варшавски Доситеј и Варшавски универзитет су у неколико наврата 1928. године позивали о. Јустина да се прихвати Катедре догматског богословља на одсеку овог универзитета за студије православне теологије. Видети: Манастир Свете Ћелије 2004.

10 О. Јустин и Епископ Иринеј су, између осталог, били у заједничкој мисији у Поткарпатској Русији.

11 О. Јустин је почев од 1923. године објавио низ чланака Николаја Глубоковског у *Хришћанском животу*, а сам Глубоковски је 1932. године писао Патријарху Српском Варнави да оцу Јустину омогући да „специјално ради на православном богословљу, примењујући своја знања, енергију и духовно искуство“ (Манастир Свете Ћелије 2004).

12 Ћирић 1927.

Друга конференција Вере и поретка организована је августа 1937. године у Единбургу. Српска Патријаршија, која је у то време била закупљена борбом против конкордата, а задесила је и смрт Патријарха Варнаве, није имала представнике на овој конференцији. Поред поменутих представника других помесних цркава Архиепископа Михаила, Митрополита татијинског Германа, Митрополита париског Евлогија и Митрополита варшавског Дионисија, који су били и у Лозани, у Единбургу је било још 15 православних делегата, што је чинило укупан број од 19 делегата из 9 православних помесних цркава. Међу делегатима је био и пријатељ о. Јустина, о. Георгије Флоровски, који је на том скупу изабран за јединог православног члана четрнаесточлане комисије којој је поверено оснивање Светског савета цркава планирано за 1939. годину. Веза између о. Флоровског и о. Јустина потиче још из периода када је Јустин као уредник *Хришћанског живота* објављивао чланке о. Флоровског¹³. Богдан Лубардић је, на основу преписке пронађене у Фајрстон библиотеци Универзитета у Принстону, веома уверљиво реконструисао ток њихове тадашње сарадње¹⁴. Ради се о три писма, од којих су два, из децембра 1928. и децембра 1929. године, заправо Божићне честитке о. Јустина о. Флоровском, док се писмо од 7. октобра бави питањем објављивања два чланка о. Флоровског о Владимиру Соловјеву у наредним бројевима *Хришћанског живота*. На основу ове преписке се види да су они већ неко време били у контакту. Иначе, интересовање за Соловјева постоји код оба аутора, и један и други користе Соловјеву философију свејединства да обликује неке од својих носећих идеја, о. Јустин идеју *саборности* (која је иначе шире замишљена од *саборности* Алексеја Хомјакова)¹⁵, а о. Георгије идеју православне „синтезе“, која ће касније израсти у „неопатристичку синтезу“¹⁶. Иначе о. Флоровски ће, нешто пре Божића 1940. године, са супругом Ксенијом Ивановном преко Женева доћи у Белу Цркву, где ће прихватити место капелана и професора руских школа у Србији. У писму Ани Сполдинг, од 26. фебруара 1940. године, о. Флоровски наводи да је привремено смештен у Белој Цркви и да ће већ на јесен исте године прећи за Београд¹⁷. У писмима о. Сергију Булгакову, од 4. марта 1940. и 5. октобра 1943. године, о. Флоровски помиње о. Јустина. У првом писму, адресираном из Беле Цркве, каже да ће у престојећу Недељу Православља ићи у Београд на заједнички славенофилски састанак са о. Јустином и Јуријем (касније Епископом вашингтонским и флоридским Руске заграничне Цркве Григоријем) Грабеом¹⁸. У другом писму писаном из Београда, о. Флоровски обавештава о. Булгакова да ће у четвртак 7. октобра текуће године да одржи предавање „О изворима модерног предања у школском богословљу“, напомињући да не зна заправо коме ће држати то предавање, јер упућених у ту тему нема чак ни неколико, него само један (о. Јустин)¹⁹. Овде се може видети да ће о. Јустин то предавање о.

13 Флоровски 1926.

14 Лубардић 2012.

15 Cvetkovic 2011.

16 Baker 2014b, 237.

17 Кукоты 2009. Међутим, према Енрију Блејну, о. Флоровски је прешао у Београд тек следеће 1941. године, после немачког напада и окупације Југославије у априлу месецу. Упореди: Blane 1993, 79.

18 Флоровский 2012, 17.

19 Писмо до сада није нигде објављено, а оригинална копија се налази у Архиви Института Светог Сергеја у Паризу. Оригиналан упут на о. Јустина: „О происхождении современной традиции в школьном богословии (далее неразборчиво. - Дмитрий Макаров.), хотя не для кого читать, Fachgenossen исчисляются здесь даже не единицами, а попросту единицей (о. Иустин)“.

Флоровског посетити, што говори да је он чешће долазио или боравио у Београду од 1942. године, када је изабран да држи испите на Богословском факултету²⁰. Такође, сама чињеница да је о. Јустин током 1944. године био у Београду, држећи серију предавања о Светом Сави, говори у прилог могућности да су се он и о. Флоровски могли чешће виђати све до одласка о. Флоровског у Праг у октобру 1944. године. Пошто је предратна екуменска опредељеност о. Флоровског била неупитна, сасвим је могуће да је он о ранијим екуменским иницијативама упознао о. Јустина. Пошто је рат одложио планирану оснивачку конференцију Светског савета цркава, она ће бити одржана 1948. године у Амстердаму, и опет ће о. Георгије Флоровски, као што је то био случај у Единбургу бити један од састављача посебне изјаве православних делегата. Тешко је утврдити у којој мери је о. Јустин могао тих година да буде упознат са оним што се дешава у екуменском покрету пошто је, од доласка комуниста на власт до новембра 1946. године, био заточен у затвору, а затим од пролећа 1948. године, изолован у манастиру Ћелије. Иако је можда постајала намера о. Флоровског да писмима обавести свог пријатеља о. Јустина о најновијим екуменским дешавањима на Првој конференцији Светског савета цркава у Амстердаму, или касније на Другој конференцији истог тела 1954. године у Еванстону (САД), тешко да је иједно од изасланих писама упућених из западне Европе и Америке могло, због строге комунистичке контроле, бити достављено о. Јустину. Оно што се да приметити, анализирајући језик и одабир тема у критичким освртима о. Јустина према екуменским дешавањима писаним шездесетих и седамдесетих година двадесетог века, јесте да они у себи садрже ставове веома сличне онима који се могу наћи у предратним и послератним екуменским текстовима о. Флоровског, као што су потреба да еклисиологија или учење о Цркви буде почетна тема у екуменском дијалогу, затим одбацивање тенденције да се „Хришћанство“ као историјски скуп подељених „конфесија“ поистовети са „Црквом“ (branch theory), што је посебно истакнуто у Јустиновом *Записима о екуменизму*²¹. Наравно, треба узети у обзир да је о. Јустин од шездесетих година на даље, када је комунистичка контрола и цензура мало ослабила, а СПЦ и званично постала чланица ССЦ, добијао више информација о екуменским дешавањима, те да су се његови ставови према екуменском покрету, нарочито према ССЦ формирали на основу стања у коме се он нашао шездесетих година.

Светски савет цркава, Јерусалимски састанак Папе римског и Патријарха цариградског и међуправославни односи

Православни делегати у раду екуменских организација, Комисије за веру и поредак и Светског савета цркава, су бар до Друге конференције у Еванстону били врхунски богослови који су јасно изражавали истину православног предања. То се често дешавало кроз форму посебних изјава православних делегата, које нису најдобронамерније примали делегати протестанских цркава. Не одступајући од духа православног предања и строго инсистирајући на учењу Православне цркве, те изјаве су истовремено изражавале најдубљу жељу да се са екуменским дијалогом настави у циљу уједињења хришћана. Међутим, низ догађаја који су се десили

Захваљујем овом приликом др Димитрију Макарову на помоћи око ишчитивања рукописа о. Флоровског.

20 Манастир Свете Ћелије 2004.

21 Поповић 2010, 8.

између Друге конференције ССЦ у Еванстону 1954. године и Треће конференције ССЦ одржане у Њу Делхију 1961. године, као и сусрет између Патријарха цариградског Атинагоре и Папе римског Павла IV у Јерусалиму 1964. године, указују на врсту „екуменске журбе“ да до овог уједињења што пре дође. Ова „екуменска журба“, како је о. Флоровски назива, представља и највећу сметњу екуменском дијалогу, док је највећа врлина по њему „екуменско стрпљење“²².

Иако о историји екуменског дијалога и рада Светског савета цркава у периоду од 1954. до 1964. године постоји низ студија, са аспекта међуправославних односа овај период остаје неосветљен. У наредним редовима покушаћемо да на основу необјављене заоставштине о. Флоровског, доступне у неколико архива²³, реконструишемо односе међу православним учесницима у дијалогу у овом периоду. Постоји више разлога зашто се позивамо баш на виђење овог периода из визуре о. Флоровског. Прво, он је свакако један од најистакнутијих православних представника у екуменском покрету, који је учествовао у свим његовим институционалним облицима преко четрдесет година. Истовремено, његов богословски ауторитет остао је неупитан чак и код оних православних који су учешће Православне цркве у овим покретима оштро осуђивали. Други разлог за избор баш Флоровсковљевих виђења екуменског покрета за реконструкцију односа о. Јустина према екуменизму је донекле слична екуменска платформа и велико поштовање које је о. Јустин имао за о. Флоровског. Треба поменути речи о. Јустина по којима је „отац Георгије Флоровски већ икона на *деизису* православне теологије“²⁴.

Прво треба рећи да је Друга конференција ССЦ у Еванстону од већине православних богослова оцењена као значајан допринос изношењу јасне позиције на којима Православна црква стоји вековима, без довођења у питање спремности на приближавање са осталим хришћанима. Владика Николај Велимировић, који је био присутан у Еванстону као посматрач, без делагатског учешћа, пише о овом догађају:

„Јединство свих цркава се не може постићи узајамним концесијама него само усвајањем од свију једине праве вере у целости, како је она завештана од апостола и формулисана Васељенским саборима; другим речима: враћањем свих хришћана оној јединственој и неподељеној цркви којој су припадали преци свих хришћана целог света првих девет столећа од Христа. А то је света православна Црква... Наши протестански пријатељи треба да разумеју нас као што ми разумемо њих. Од како су почели црквени покрети за сједињење, православне цркве су се одазвале позиву са пуно добре воље и пријатељске сарадње... Они [протестанти] су се уверили у Еванстону, како тешко иде и са сједињењем протестанских група, а камоли са Православљем. Ако их је изненадила православна Декларација, треба да цене искреност састављача Декларације“²⁵.

Овде се јасно показује став који су имали и састављачи декларације, а то је да је некада постојало хришћанско јединство и да је оно прекинуто, те да то

22 Флоровский 1964, 4. Види такође: Nicoloff and Yuszczuk 1968.

23 Овде се пренетвено мисли на три архиве, архива Академије Светог Владимира у Крествуду, Њујорк, затим архива Фајрстоне библиотека Универзитета у Принстону и архива Флоровсковљевог биографа Ендрју Блејна, која је од 2012. године у поседу недавно преминулог о. Метју Бејкера (†2015). У реконструкцији овог периода највише се ослањам на констатације о. Метју Бејкера, изречене у низу писама и четова у периоду од маја 2011. до новембра 2014. године. У случају да постоји тачна референца на необјављени материјал, она ће бити дата, у осталим случајевима, референца ће бити на преписку између о. Бејкера и мене.

24 Baker 2014a, 55.

25 Велимировић 2001, 414–415.

изгубљено јединство треба тражити у Цркви која чува богатство вере завештано од Апостола и формулисано Васељенским саборима. Пуноћа те вере, према састављачима православне декларације, постоји једино у Православној цркви. Такође, као што Владика Николај примећује, добра основа за дијалог је, пре свега, међусобна искреност и доследност својим традицијама, а не спремност на узајамне концесије. Треба поменути да је Архиепископ амерички Михаило (Константинодес) био вођа православне делегације у Еванстону, а да је састављач самог документа био о. Георгије Флоровски.

Са смрћу Архиепископа Михаила 1958. године, коју ће о. Флоровски сматрати великим ударцем²⁶, и доласком Архиепископа Јакова Кукузиса на трон америчке Архиепископије, формат учешћа православних у екуменском дијалогу се мења. Већ августа 1959. године на конференцији Централног комитета Светског савета цркава на Родосу, долази до неслагања између о. Флоровског са једне и Архиепископа Јакова, тада једног од шесторице новоизабраних копредседника ССЦ и Виљема Висера Т' Хуфта, секретара ССЦ поводом формата учешћа Римокатоличке цркве у екуменском покрету. У писму неименованом француском (вероватно римокатоличком) свештенику²⁷, означеним са „поверљиво“, о. Флоровски описује како је искрсао његов конфликт са руководством ССЦ на Родосу. На скупу на Родосу дошло је до незваничног састанка између православних представника, предвођеним изаслаником цариградског Патријарха, Митрополитом филаделфијским, и групе римокатоличких посматрача о укључивања Римокатоличке цркве у екуменски дијалог²⁸. Флоровски је отворено заступао став о отварању званичног дијалога између Православне и Римокатоличке цркве, и супротстављао се инсистирању Архиепископа Јакова и Т' Хуфта да протестанти буду укључени у исти. По виђењу о. Флоровског, ССЦ је хтео да контролише сваку врсту екуменског дијалога и да дијалог између Православне и Римокатоличке цркве кооптира у ССЦ²⁹. Архиепископ Јаков, према о. Флоровском, је у овом случају штитио пре интересе ССЦ него интересе Православне цркве. Између конференције Централног комитета ССЦ на Родосу и научне конференције о Светом Григорију Палами у Солуну одржане на јесен исте године, о. Флоровски је посетио Патријарха цариградског Атинагору Спира са којим је отворио питање повећаног интересовање римокатолика за учешће у екуменском дијалогу (као последице Другог ватиканског концила) и могућности отварања званичног дијалога између православних и римокатолика. Резултат Флоровсковљевих напора из Родоса, а касније и Цариграда, је заказивање састанка између православних и римокатоличких теолога за 1960. годину у Венецији. Међутим, после протеста протестанских цркава укључених у ССЦ, и изјаве Архиепископа Јакова од 2. октобра 1959. године којом се одбацује свака врста хришћанског уједињења у коме не учествују не-римокатолици и не-православни хришћани (мислећи ту на протестанте) и пориче официјелни карактер планираног састанка у Венецији, Рим је 21. октобра исте године преко Радио Ватикана отказао заказани састанак. Александар Шмеман на следећи начин описује намеру Архиепископа Јакова:

„Одлука о укључивању неправославних и не-римских [не-римокатоличких] хришћана у дијалог са Римом може значити жељу православних васељенских првака

26 Псарева 2005, 213.

27 Писмо се налази у Архиви Фајрстон библиотеке Универзитета у Принстону, Georges Florovsky's Papers, box 45.

28 Schmemmann 1959, 45.

29 Baker and Danckaert 2014, 215.

да у Православној Цркви виде "мост" између Римске и протестантских цркава, и тиме истражу лојалност Православне Цркве екуменском покрету у његовом свеобухватном и свеопштем оквири... Већ смо истакли да цео проблем православно-римокатоличких односа је у основи различит од односа православних са протестантима и да њихово стављање на исти ниво, иако се теоретски чува "екуменски карактер" таквог предузећа, би у пракси довео до конфузије и, на крају, направио медвеђу услугу правом екуменском духу. По мишљењу православних, чланство Православних цркава у Светском савету цркава значи, пре свега, сусрет Православља са не-римском западом, и никако не искључује могућност сличног сусрета са Римом³⁰.

Даљи сукоб између Флоровског и Архиепископа Јакова је био на Трећој конференцији ССЦ у Ње Делхију 1961. године, када је група од четрдесетак православних делегата, предвођених о. Флоровским, планирала засебну изјаву. Архиепископ Јаков је још у Еванстону изражавао противљење Архиепископу Михаилу и о. Флоровском што се иде са посебном православном изјавом, и после смрти Архиепископа Михаила обећао да посебних православних изјава више неће бити. Пошто као копредседник ССЦ Архиепископ Јаков није учествовао у раду православне делегације и није знао за постојећу намеру, најавио је да неће бити посебне изјаве православних делегата и да су гласине да се ради на доношењу посебне православне изјаве³¹. Међутим, у току саме конференције, римокатолички часопис *Теологија и живот* је објавио *Изјаву православних делегата*³², што је био велики ударац на репутацију Архиепископа Јакова.

Трећа конфронтација између о. Флоровског и Архиепископа Јакова је на Четвртој конференцији Комисије за веру и поредак одржане у Монреалу 1963. године. Тада је о. Флоровски устао против документа одобреног од Архиепископа Јакова којим се, супротно изјави из Торонта из 1950. године, ССЦ признају атрибути саборности и апостолности, чиме ова организација добија црквене атрибуте³³. Директна последица ових сукоба је било отпуштање о. Флоровског као предавача са Православног богословског факултета Часног Крста, који ради под патронатом грчке Архиепископије у Америци. Међутим, право наслеђе Архиепископа Јакова у екуменском дијалогу је увођење једне врсте политичог екуменизма, који карактерише догматски минимализам и политички прагматизам.

Према о. Флоровском, у сличном духу политичког екуменизма десио се и састанак између Патријарха цариградског Атинагоре и Папе римског Павла IV у Јерусалиму, наредне 1964. године. У свом кратком осврту на овај сусрет насловљеном „Знак препоречни“, о. Флоровски стоји на становишту да „дијалог у љубави“ без „дијалога у истини“³⁴, који подразумева сагласност око догматских питања, не може донети никаквих плодова. О. Флоровски сматра да обнављање евхаристијског општења између две цркве, без јединства у вери, до кога једино може доћи кроз богословски дијалог, не би се нимало разликовало од метода уније, којим су у област вере, под изговором теолошког плурализма, убачени прагматизам и релативизам³⁵.

30 Schmemmann 1959, 46.

31 Baker and Danckaert 2014, 214.

32 Florovski 1961.

33 Baker and Danckaert 2014, 214.

34 Baker and Danckaert 2014, 215. Овде се у поглед има наводна изјава Патријарха Атинагоре током сусрета са Папом Павлом VI да богослове треба ставити на једно острво, и док они расправљају на богословске теме, православни и римокатолици ће волети једни друге и створити јединство.

35 Флоровский 1964, 5.

Иако се о. Флоровски веома мало бавио питањем догматских разлика између православних и римокатолика, више је него очигледно на основу оно мало објављених и необјављених радова да је пресудан догматски проблем између две цркве питање статуса папе, који је даље повезан са средишњим питањима христологије и еклисиологије³⁶. Отац Метју Бејкер правилно сматра да је о. Флоровски „био мишљења да су, историјски посматрано, средњовековни папски захтеви били великим делом одговорни за раскол, и да су каснија учења Првог ватиканског сабора осликавала лажно учење у погледу јединства Цркве“³⁷.

На крају треба поменути став о. Флоровског у погледу неких негативних тенденција које су могле да се примете у историјском равоју ССЦ од конференције у Еванстону. Флоровски указује на све већу окренутост руководства ССЦ социјалним темама на уштрб богословских тема. То је довело до изразитог јачања Комисије за живот и рад која се бавила практичним питањима хришћанског милосрђа, упошљавањем великог броја особља и планирањем далеко већег буџета, на рачун Комисије за веру и поредак, која се искључиво бавила теолошким питањима. По о. Флоровском, Четврта конференција ССЦ 1968. године у Упсали није имала ни религијски ни хришћански карактер, и више је личила на заседање Уједињених нација, него на богословски скуп. Други проблем који о. Флоровски уочава, а који се може сагледати и као последица првог, јесте опадање богословске свести код православних делегата. Тако, он наводи пример да од 80 православних делегата на конференцији у Упсали, две трећине су били неми посматрачи³⁸.

Ово виђење о. Флоровског, коме нико не може спочитати антиекуменску опредељеност, јасно показује велике промене које су се догодиле у екуменском покрету оличеном у ССЦ, од 1954. па до 1968. године. У трансформацији ССЦ од једног богословског форума, односно конференције на којој се тежило сагласности по питањима вере, у једну политичку скупину, у којој се међусобни договори праве дипломатским концесијама и уступцима, свакако је доста допринела православна страна. Било би неправедно целокупну кривицу сваљивати на Архиепископа Јакова за ова дешавања, јер је вероватно он био вођен најбољим намерама да се у хришћанском дијалогу напредује. Свакако је дух екуменске журбе да се до одређене форме видљивог хришћанског јединства дође, који је владао на свим странама, довео до тога да се дуготрајан дијалог по питањима вере замени делотворнијим обликом усаглашавања око догматског минимума на коме је то јединство требало да се даље гради. На тај начин је један екуменизам, који би по о. Флоровском Православна црква требало да заступа и који би могао да се назове православним екуменизмом, замењен другим, политичким екуменизмом који је преовладао у екуменским круговима од почетка шездесетих³⁹.

Најзначајнија дела о. Јустина која се баве екуменским питањима настају баш у периоду опадања богословске свести у екуменском покрету, и свакако имају у виду пут којим је екуменски дијалог кренуо. У наредним редовима покушаћемо да дамо у најкраћим цртама анализу Јустинових најзначајних писама у којима се он дотиче теме екуменизма.

36 Baker 2014a, 57.

37 Baker 2014a, 58.

38 Nicoloff and Yuszczuk 1968, 10.

39 Термини „православни екуменизам“ и „политички екуменизам“ оригинално не припадају Флоровском. Њих је предложио о. Метју Бејкер у нашој преписци (chat) од 5. 11. 2014. године.

Писмо Ристу Радовићу о омотитвљењу ума и о свеправославном сабору од 25. децембра 1964. године

Први документ је писмо о. Јустина Поповића свом духовном чеду Ристу Радовићу, сад Митрополиту црногорско-приморском Амфилохију. Писмо, написано на Божић, 25. децембра 1964. године, представља одговор на претходно писмо Риста Радовића, тада студента на последипломским студијама теологије у Риму. Радовић у свом писму обавештава о. Јустина о својој одлуци да прими монашки чин (зато је верзија писма објављена на српском у *Сабраним делима преподобног оца Јустина* насловљена „Писмо будућем монаху о омотитвљењу ума и о свеправославном сабору“)⁴⁰. У другом делу свог писма, после упознавања о. Јустина са својом одлуком да се замонаши, Радовић поставља два питања, једно о ставу који би православни хришћани требало да имају према неправославном свету, и друго, о питању сазивања свеправославног или васељенског сабора Православне цркве, односно мишљења српских богослова о истом.

Ова два питања, питање свеправославног, односно васељенског сабора и питање односа православних према неправославним хришћанима, иако на први погледа немају додирних тачака, дубоко су испреплетани у мисли о. Јустина и то још од његових раних списа. Овде ћемо се више бавити другим питањем, питањем односа православних према неправославнима. О. Јустин на ово питање одговара:

„Став према ванправославном хришћанском свету. Најпре: утврдити себе умом и срцем и животом у Православљу: у његовим светим тајнама и светим врлинама; на тај начин осаборити себе, свој ући, своје срце, свој живот; живети стално „са свима светима“, јер се само тако могу познати богочовечанске дубине и висине и ширине свега Христовога: живети „са свима светима“ = мислити „са свима светима“ = осећати „са свима светима“ = молити се „са свима светима“ = љубити „са свима светима“. Једино се на тај начин осигурава свето и Непогрешиво мерило Истине = Цркве Христове, која је увек Ипостасна Истина Богочовека Христа, не икога другога или ичега другога: „пуноћа Онога који све испуњава у свему““⁴¹.

Овде о. Јустин преокреће перспективу гледања, те однос православних према неправославнима гради на основу искуства светости. Тако, светитељство, односно светост постаје главни критеријум кроз који се приступа другом. Та „окренута“ перспектива, која за разлику од директне перспективе и усмерености на себе и остале, јесте поглед на себе и друге кроз заједницу „свих светих“ која постоји у есхатолошком смислу. На тај начин, човек се осаборњује, односно прикључује „сабору светих“, и открива бесконачне дубине и висине Богочовечанског организма. Прижељкивана и очекивана бесконачна и надвремена заједница са Христом и свим светима тиме постаје мера сваке коначне и временске заједнице овде на земљи, а уједињење са Христом и свима светима постаје крајњи циљ коме свако привремено и ограничено уједињење треба да тежи. На тај начин о. Јустин ставља до знања да ништа привремено и оовремено не може да служи као основа уједињења. О. Јустин то изражава на крају писма следећим речима:

„Екуменизми' су у моди.⁴² Но при томе се, изгледа ми, превиђа оно

40 После завршених постдипломских студија у Риму, Ристо Радовић одлази у Атину на докторске студије и тамо 1966. године прима монашки постриг.

41 Поповић 1980.

42 Ова констатација о. Јустина да су „екуменизми у моди“ може да се превентивно односи на чињеницу да од Конференције Централног комитета ССЦ на Родосу 1959. године постоји

најбитније: Екуменизам Богочовечанске Истине је срце Богочовечанског = Православног екуменизма, који је увек Ипостас Богочовека Христа, у њеној козмичкој, и свекозмичкој, и надкозмичкој, и свеукупној целостности, и у земаљској историјској конкретности. Никада човек, нити ишта човечије, не може бити ни мерило, ни символ, ни конкретум екуменизма. Никада човек, ма који човек, већ увек и само Богочовек. Сва је трагедија Запада што је кроз своје сваковрсне хоминизме и хуманизме одбацио Христово Богочовештво⁴³.

Према томе Богочовек Христос је тај стожер на коме се треба градити свако уједињење, било оно сагледано: а) у земаљској историјској конкретности, као уједињење хришћана или шире уједињење свих људи, б) у космичкој перспективи, као уједињење целокупне твари, в) у свекозмичкој перспективи, као уједињење тварног и духовног, односно анђеоског света, и г) надкозмичкој, и свеукупној целостности, као уједињење створене и нестворене природе, Бога и свега створеног, у Богочовечанској Ипостаси Христа. Ова ширина гледања на екуменизам заправо показује да човек или хуманистичка идеја, била она изражена кроз уједињење у човеку (папи), народном идеалу или друштвеном благостању, не може да гарантује ни уједињење човечанстава, а камо ли неку ширу космичку или надкосмичку димензију.

Практичан метод да се, по о. Јустину, до осаборнавања дође је кроз утврђивање у светим тајнама Православне цркве и светим врлинама. Свете врлине су посебно значајне за о. Јустина, јер на основу њих „човек долази и до правилног богопознања и до правилног човекопознања“⁴⁴.

На питање о сазивању свеправославног сабора, о. Јустин одговара да такав сабор би морао да истекне, „органски и предањски, из Свеправославног предања Светих Апостола и Светих Отаца“. Према његовом мишљењу захтеви за одржавање таквог сабора не израстају из Православног предања, те не може бити говора о сазивању таквог сабора⁴⁵.

Ово кратко, али богословски доста садржајно писмо представља значајан рани документ Јустинових погледа на екуменизам и може се узети као скица за касније радове не ту тему.

Писмо СА Синоду од 27. јануара 1971. као одговор на анонимну дописницу

Други важан документ за реконструкцију Авиног става о екуменизму је његово писмо упућено СА Синоду СПЦ преко епархијског Епископа шабачко-ваљевског Јована Велимировића одаслато на Светог Саву (27. јануара) 1971. године. Писмо је до сада необјављивано, а недавно је постало доступно јавности на интернету⁴⁶. Писмо представља одговор Аве Јустина на анонимну дописницу упућену СА Синоду СПЦ, у којој се тврди да је Архимандрит Јустин због противљења избору Германа Ђорића за Патријарха српског изолован у манастиру Ћелије и предлаже да се он из Ћелија доведе у Београд и постави на неку дужност. Анонимна дописница

тенденција међу помесним православним црквама да се прикључе ССЦ. СПЦ је постала пуноправни члан ССЦ на конференцији Централног комитета ССЦ 1965. године у Енугу (Нигерија), када је Патријарх српски Герман изабран за једног од копредседника ССЦ.

43 Поповић 1980.

44 Погледати посебно поглавље „Свете врлине“ у: Поповић 1978, 577–633.

45 Поповић 1980.

46 Поповић 1971.

адресирана на Патријарха Германа била је предмет разматрања СА Синода. Синод, у свом акту од 16. октобра 1970. године, изражавајући своје уверење да о. Јустин нема никакве везе са овом анонимном дописницом, доставља архимандриту о. Јустину преко Епископа шабачко-ваљевског Јована препис дописнице и моли га да се изјасни да ли би прихватио неку службу у Београду и коју. Уместо Патријарха Германа, председника СА Синода СПЦ, акт потписује члан Синода Епископ браничевски Хризостом Војиновић. Епископ шабачко-ваљевски Јован 28. октобра 1970. године доставља акт СА Синода о. Јустину.

У свом писму надлежном Епископу шабачко-ваљевском Јовану, уз које доставља и одговор СА Синоду, о. Јустин оцењује да акт СА Синода сав одише „апокалиптиком наших дана“. Апокалиптика овог писма се огледа у чињеници да у тренутку, када судбоносни проблеми муче срца и умове свих православних људи, СА Синод се бави таквим тривијалностима као што је „статус“ и „службени положај“ архимандрита Јустина. Затим, даље у другом писму упућеном СА Синоду СПЦ, о. Јустин описује који су то главни проблеми који муче Цркву у Југославији.

Одмах на почетку писма СА Сабору о. Јустин „у име неизмењивог Светог Предања Православне Цркве“, пита СА Синод СПЦ, куда Београдска патријаршија иде, и где ће бити крај ако овако настави. Затим, о. Јустин наводи низ питања по следећем реду и са пропратним коментарима:

1) „Зашто је Београдска Патријаршија (никада нећу рећи: Српска Православна Црква) под Патријархом Германом ступила у јеретичко удружење, звано „Екуменски савет цркава“, које сачињавају неких 233 јереси?...“

2) Шта сте учинили, Богом постављени устројитељи Цркве Христове, за заштиту Светог Православља од самоубилачке површности и издајнички неозбиљне делатности Цариградског Патријарха Атинагоре, који својим неопапистичким понашањем у речима и делима сво већ више од једне деценије саблажњава православне савести, одриче јединствену и свеспасоносну истинитост Православне Цркве и вере, признаје римске и друге јереси за равноправне са Истином, признаје римског Понтифекса-Максимијана са свом његовом демонски противцрквеном гордошћу, вратоломно ужурбано и површно припрема, по угледу на Ватикан, некакав свој такозвани „Велики Свеправославни Сабор“, не са основном еванђелском и свето-предањском темом *спасења човека* и света, него са чисто схоластичко-протестантском тематиком...

3) Шта је наша Јерархија учинила после јудинске одлуке Московске Патријаршије о интекомјунитету с римокатолицима, донетој 16/29. децембра 1969. године насупрот свим Светим Догматима и Канонима Православне Цркве?“

О. Јустин констатује даље да се уместо Богочовечанског, саборног, истински икуменског Православља, Епископи СПЦ проповедају „екуменизам протестантског синкретизма и еклектизма заснован на бесплодном европском хуманизму и бесомучном европском антропоцентризму“. Затим, о. Јустин каже да се лажни „дијалог љубави“ заснован на мртвом мору европског лакомисленог човекопоклонства нуди уместо „истиновања у љубави“ (Еф. 4,15). Тиме се по Јустину одриче да су у прошлим вековима Православне цркве живели Светитељи Божији, „препуни љубави Божије и истинског човекољубља“.

О. Јустин затим наводи дуги низ цитата из Јеванђеља и Светих Отаца (Светог Василија Великог, Светог Григорија Богослова, Светог Јована Златоустог, Светог Максима Исповедника, Светог Јована Дамаскина, Светог Григорија Паламе) указујући на вечну истину да у Богочовеку и Његовој Цркви, Бог је увек на првом месту, а човек на другом и да се све решава Богом, а не човеком. То значи све реалности мерити Богом, а никада човеком и „по човеку“.

Описујући стање у српској Цркви, о. Јустин је изједначава са болесником на самртничком одру, у агонијском ропцу. Међутим, и за то постоји лек, а то је према о. Јустину „вратити се на православни пут Светих Отаца у сваком погледу и на сваком попршту црквеног живота и рада“. На крају писма, закључујући да избављење од идолопоклонства у свим његовим издањима долази од Богочовека, о. Јустин доноси дуг цитат из Аката Седмог Васељенског Сабора, који се врхуни у поруци да је једино „Оваплоћени Бог спасао и ослободио Цркву од идолопоклоничке заблуде“.

Само писмо би се могло поделити у неколико целина. Први, и за нас најбитнији део је онај у коме о. Јустин сматра СА Сабор и Синод СПЦ одговоран за прикључење ССЦ, затим за толерисање неправославног деловања Патријарха цариградског Атинагоре, и нереаговање на одлуку Московске Патријаршије о међуопштењу са римокатолицима из 1969. године. У другом делу се бави одговорношћу Синода и Сабора за настали раскол у СПЦ (тада актуелан у СПЦ у Северној Америци, а по свему судећи и у југословенској Републици Македонији). И на крају, у трећем делу свог писма, о. Јустин критикује полтронско држање Синода и Сабора СПЦ према комунистичкој власти у Југославији. Заједнички именитељ свих ових дешавања о. Јустин види у идолопоклонству. Тако се према о. Јустину праве нови идоли којима се замењује Богочовек Христос и Његова Црква. Ти нови идоли пред којима је СА Синод и Сабор СПЦ поклекло било пристанком или нечињењем су: Светски савет цркава, римски папизам, неопапизам Патријарха цариградског Атинагоре и његов покушај да се организацијом свеправославног сабора исти озваничи, међуопштење, односно обнављање евхаристијског јединства између православних и римокатолика противно догматима и канонима Православне цркве, властољубље црквене хијерархије које је довело до раскола у СПЦ, покоравање комунистичким властима од стране епископата. Тиме се наводна брига за Цркву самог епископата, било кроз покушаје уједињавања са осталим неправославним црквама или разне компромисе по другим питањима, по о. Јустину претвара у идолопоклонство краткорочним циљевима и губитак Богочовечанске перспективе. Као и у свим ранијим иступима, лек или свелек који о. Јустин предлаже је повратак Богочовеку и Његовој Цркви и следовање Светим Оцима на том путу.

Писмо СА Синоду о „заједничкој молитви за јединство“ од 26. новембра 1974. године

Писмо о. Јустина Епископу Јовану шабачковаљевском од 13/26. новембра за СА Синод СПЦ представља одговор на молбу Синода да о. Јустин проучи три документа које је СА Синод СПЦ добио од Бискупске конференције Југославије и то: Пропратно писмо римокатоличког Бискупа мариборског др Максимилијана Држечника, председника Екуменске комисије Бискупске конференције Југославије свим члановима римокатоличке Бискупске конференције Југославије (прилог 1), и „Програм заједничких молитава за јединство кршћана за 1975“ (прилог 2) и пропратно писмо римокатоличког Надбискупа загребачког др Фрање Кухарића, председника Бискупске конференције Југославије СА Синоду (прилог 3). На почетку о. Јустин покушава да одгонетне зашто је „Програм заједничких молитава за јединство кршћана за 1975“ састављен од Секретаријата за јединство хришћана у Риму и послат Бискупу Држечнику да достави даље свим члановима Бискупске конференције Југославије у пропратном писму Надбискупа Кухарића СА Синоду СПЦ представљен као „програм заједничких молитава“ припремљен од Екуменског савета цркава из Женеви и Секретаријата за јединство хришћана из Рима. О. Јустин

даље сматра да је крајње неумесно проследити ова документа и то у виду израђеног програма (а не чак ни у форми предлога) састављеног у Женеви и Риму на употребу Српској православној цркви. Тим програмом о „јединству Цркве“, по оцу Јустину, је на основу узајамних уступака и неискрених компромиса, постигнут минимум за екуменску делатност и „заједничку молитву“. После уводника у тачки 1, програм нуди: 2) библијска читања у периоду 18–25. новембар 1975. године, 3) програм богослужења, који укључује заједничко „поклоњење“ (адорацију) Бога, заједничко покајање, јединство у речи, односно проповеди, и јединство у молитви.

По излагању основних елемената овог Програма, о. Јустин подсећа на Богочовечанско предање Православне цркве која забрањује свако молитвено општење са јеретичима (а то су сви који нису православни, подсећа светитељ). Ава Јустин подсећа да иако је римокатолицизам садржао неке јереси раније, он је догматом Другог ватиканског концила о непогрешивости папе постао свејерес. О. Јустин наставља са критиком екуменизма и Екуменског савета цркава, посебно критикујући одлуке V Свеправославне конференције у Женеви од 16. јуна 1968. године којом се изјављује да Православна црква представља органски део Светског савета цркава, а сам ССЦ представља нови црквени „организам“⁴⁷. О. Јустин сматра да ССЦ представља повампилено незнабожачко човекопоклонство, односно идолопоклонство. Свети Јустин предлаже да српска Светосавска црква престане да се меша црквено, јерархијски и молитвено-богослужбено са ССЦ. То практично значи за о. Јустина да православни богослови не иду на „екуменске заједничке молитве“ него на „богословске дијалоге у Истини у о Истини, као што су то кроз векове радили свети и богоносни Оци Цркве“. На крају о. Јустин закључује да православни имају позвање да пред западом неустрашиво сведоче Богочовечанску Истину која је неокрњено и неунакажено очувана једино у светоотачком Православљу.

Неколико закључака може да се извуче из овог писма. Прво, јасно раздвајање две врсте екуменизма, једног Римско-женевског, којим се јединство Цркве заснива на узајамним уступцима и неискрених компромисима једних другима, и другог, Богочовечанског или Православног, који је израз сведочења Богочовечанске истине неокрњено сачуване у Православној цркви. Други закључак је да о. Јустин не одриче потребу за богословским дијалогом са западним црквама. Он чак наглашава да су они који следеју светоотачком Православљу позвани на такав дијалог. Оно што о. Јустин одриче, сходно канонима Православне цркве, јесте учествовање православних помесних цркава, нарочито црквене јерархије, у изградњи неког надцрквеног „организма“ било под патронатом ССЦ или Римске цркве, као и заједничке молитве и богослужења. Према о. Јустину, ови би значило издају Православног предања и повлађивање човекопоклонству.

Молбена представка СА Синоду за СА Сабор СПЦ поводом сазива Великог Сабора Православне Цркве од 7. маја 1977. године⁴⁸

Последње писмо у низу писама која се баве екуменизмом је писмо СА Синоду СПЦ од 7. маја 1977. године, чији је повод сазивање Великог сабора Православне цркве инициран од Цариградске патријаршије. Само писмо се састоји из

47 Пристајање да се ССЦ додели органски, тј. црквени карактер о. Флоровски је оспоравао у неколико наврата, последњи је био на конференцији Комисије за веру и поредак у Монреалу 1963. године.

48 Поповић 1994.

седам делова или тачака. Прве четири тачке дају историјски преглед покушаја да се сазове Велики или Васељенски сабор Православне цркве од његовог првог сазива 1925. године у Нишу (Југославија) па све до одржавања „Прве предсаборске конференције“ новембра 1976. у Шамбезију, покрај Женева (Швајцарска). Овај преглед истовремено представља и критику Васељенске патријаршије да процесом сазивања сабора манипулише, било држећи монопол на његово одржавање, било предлажући каталог тема који према о. Јустину „никакве суштинске везе немају са духовним искуством и духовним животом апостолског Православља кроз векове, него су само анемичне хуманистичке теореме“. У четвртој тачки о. Јустин доводи у питање легитимитет и Цариградске и Московске „црквене делегације“ изражавајући сумњу да оне заступају интересе православних хришћана. Тако наводи да су представници Цариграда по правилу титуларни митрополити без пастве, док представници Москве не заступају „свету и мученичку Руску цркву“, јер се прибојавају да отворено говоре о условима у којима живи Православље у Совјетском Савезу. О. Јустин такође доводи у питање репрезентативност помесних цркава, јер се помесним црквама без пастве попут Цариградске патријаршије омогућава исти број представника као Руској цркви са стотинама милиона хришћана. Тиме се по о. Јустину потхрањују „неопапистичке амбиције Цариградске Патријаршије“.

У петој тачки, о. Јустин изражава сумњу да инстистирање Васељенске патријаршије на организовању Великог, односно Васељенског Сабора је заправо метод да се остваре ове неопапистичке тенденције потчињавањем целокупне Православне дијаспоре Цариграду. Признајући проблеме које Цариградска патријаршија има, о. Јустин закључује да „би било нееванђелски дозволити да Цариград, због тешкоћа у којима се данас налази, доведе читаво Православље на руб пропасти“. Исти став примењује и на Москву, тврдећи да њене тешкоће и тешкоће осталих помесних цркава које се налазе под безбожним комунизмом не треба да детерминишу будућност Православља. Зато су за о. Јустина неприхватљиви покушаји ових двеју Патријаршија да кроз одређени облик „суперцркве“ подвласте остале помесне цркве, нарочито оне у настајању. Такви покушаји не само да су у супротности са вековном борбом Православља против римског апсолутизма, већ подривају и основе православне еклисиологије да је свака помесна Црква католичанска и да има сву пуноћу и целовитост.

У шестој тачки, о. Јустин, раније одбацивши предложени каталог тема, предлаже да се на дневни ред Сабора поставе две теме, питање Православне дијаспоре и питање екуменизма. Решење питање Православне дијаспоре, о. Јустин не прејудуцира, већ предлаже да у раду таквог сабора, да би он заиста био Васељенски и представљао целокупну Православну цркву, треба да учествују сви православни епископи свих Православних цркава. Али онда изражава сумњу да ће на такав Сабор заиста моћи да дођу сви који одстрађају Истину Цркве, што укључује епископе Руске заграничне цркве које Цариград и Москва *apriori* искључују са таквог скупа, или оне епископе из атеистичких земаља који не само да не могу слободно да говоре на таквом скупу, већ не могу на њега ни да дођу.

Питање „екуменизма“ је по о. Јустину еклисиолошки проблем, тј. проблем Цркве као једног и јединственог Богочовечанског организма који је савременим екуменским синкретизмом доведен у сумњу. О. Јустин доводи питање „екуменизма“ у везу са претњом човеку од нихилизма савремених идеологија, и посебно оних безбожничких.

На крају, у тачки седам, о. Јустин моли СА Сабор СПЦ да се уздржи од учешћа у припремама „Васељенског“ Сабора, и поготову од учешћа на њему,

упозоравајући да ако до оваквог сабора и дође од њега се могу само очекивати расколи и јереси и погибија душа.

Иако ово дуго писмо садржи само неколико реченица посвећених екуменизму, оно је валидан доказ да се о. Јустин води истим принципима у својој критици одређених појава у Православној цркви, као и у осталим црквама. На удару Јустинове критике је тенденција Васељенске патријаршије да кроз организацију Великог сабора и подвлашћење цркава у православној дијаспори утврди не само своју част прве цркве у Православљу, већ и своју власт у Православној цркви. О. Јустин сматра да „неопапистичке“ тенденције Васељенског Патријарха, као и папистичко опредељење Римског Епископа имају исти хуманистички корен. У оба случаја, на место Богочовека се ставља човек, Папа у Риму, и Патријарх у Цариграду. Критика Московске Патријаршије такође може да се сагледа у духу Јустинове критиче екуменизма. За разлику од протестанских цркава које слободно прихватају хуманистичку агенду, представници Московске Патријаршије то раде из страха од могућих последица по њих саме и Руску цркву у Совјетском Савезу. Тиме се хришћанско сведочење Истине по цену мучеништва (мартир значи сведок), као основни принцип којим Православна црква треба да се руководи у односу са безбожничким режимама, замењује принципом концесија и уступака властима. То опет значи да се поковавања људима ставља испред поковавања Богу. У крајњој линији, по о. Јустину, овакво понашање даје легитимитет безбожничкој идеологији комунизма, која није ништа друго него замена Богочовечанске Истине идолатријом класе. Такође, покушаји Цариградске, па и Московске патријаршије да стављањем нових цркава које се рађају у православној дијаспори под своју власт, створе неку „суперцркву“, могу се упоредити са покушајима неких представника ССЦ, често и православних, да од ове организације направе „суперцркву“.

Закључак

Однос о. Јустина према екуменизму, нарочито у периоду од средине шездесетих, па до краја седамдесетих година прошлог века, може се сагледати, како кроз увид у његова објављена дела, попут *Православна Црква и екуменизам* и *Записи о екуменизму*, тако и на основу његове личне и службене преписке. Фокусирајући се на светитељев поглед на екуменизам изнет у епистоларној форми, рад реконструираше и шири историјски контекст у коме се он развија. Као један од извора за Јустиново предратно познавање екуменистичких напора православних богослова, узима се о. Георгије Флоровски, дугогодишњи пријатељ Аве Јустина и један од најзначајнијих православних представника у екуменском покрету. Истовремено, кроз покушај реконструкције међуправославних односа у контексту екуменског приближавања у периоду од средине педесетих до средине шездесетих година двадесетог века, пружа се преглед екуменских иницијатива тог времена на које о. Јустин реагује. У писму свом духовном чеду, садашњем Митрополиту Амфилохију Радовићу, о. Јустин говори о могућим димензијама екуменизма, које се на ограничавају само на међусобно уједињење хришћана, већ укључују и уједињење све твари, затим уједињење са духовним, анђеоским светом, крунећи се у уједињењу целокупне творевине са Богом, што представља најбескрајнију димензију екуменизма. Једино светост, односно искуство светости обезбеђује ове саборне димензије екуменизма.

У неколико представки за СА Синод СПЦ које су писане током седме деценије прошлог века, Ава се осврће на конкретне историјске догађаје као што је укључење СПЦ у екуменске форуме, покушај успостављања тзв. „дијалога љубави“

између Цариградског Патријарха Атинагоре и Римског Папе Павла IV, и одлука Московске патријаршије о међуопштењу са римокатолицима. Утврђен у светоотачком предању, Свети Јустин критикује све ове покушаје, јер за основу уједињења не узимају Личност Господа Исуса Христа, већ институцију папства или одређени хуманистички идеал, а за метод уједињења не предлажу свете тајне и свете врлине, већ догматски минимализам и политичке уступке. Међутим, иако се критички односи према разним екуменизмима било да они долазе из Рима, Женева или Цариграда, Ава подвлачи да је православнима место на екуменским скуповима и конференцијама. Оквир учешћа православних представника у екуменским форумима не треба да тежи, по Ави, стварању неког „надцрквеног“ организма, у коме православни молитвено учествују нити треба да укључује ангажовање православне црквене јерархије у остваривању тог циља. Екуменски форуми треба да буду и да остану место где православни богослови треба да кроз дијалог са неправославнима сведоче Истину Православне цркве, као што су кроз векове радили Свети Оци. Једино кроз „дијалог у Истини“, према Ави, може да се успостави „дијалог у љубави“.

Свети Јустин се осврће и на одређене тенденције уочљиве у неким помесним православним црквама, пре свих Цариградској и Московској патријаршији, да се јединство у Православној цркви гради у личностима патријараха ових помесних цркава, разобличавајући ове тенденције као неопапистичке. У бити, сва ова стремљења била она папистичка или неопапистичка замењују Цркву као Богочовечански организам одређеним екуменским синкретизмом, који у крајњој линији разоткрива опадање хришћанске свести пред нихилизмом савремених идеологија. Зато синкретистички и хуманистички екуменизам треба, по Светом Јустину, заменити Богочовечанским екуменизмом.

На основу изложеног може се закључити да је Св. Јустин оштар критичар одређених појава у Православној цркви у односу на екуменски покрет. То су, пре свега, појаве које нису у складу са вековним предањем и учењем Православне цркве, са њеним канономом и праксом. Међутим, иако је критички тон о. Јустина оштар, он нити је уперен против неправославних хришћана као таквих, нити против личности православних представника у екуменском институцијама и екуменском дијалогу. Оштрица његове критике се, пре свега, дотиче одређених тенденција како међу неправославним, тако и међу православним да се јединство Цркве засновано на Личности Господа Исуса Христа замени уједињавањем у оквиру одређених хуманистичких и идеолошких пројеката. Са друге стране, Свети Јустин се, не само залаже за дијалог православних са неправославнима, већ наглашава да православни имају обавезу да сведоче Истину пред својом неправославном браћом у циљу спасења свих.

Литература

Baker, Matthew (2014a) 'A Forgotten Reflection by Father Georges Florovsky On the Meeting of the Pope and Patriarch', in: J. Chrysavgis (ed.), *Dialogue of Love. Breaking the Silence of Centuries*, New York: Fordham University Press, 55–60.

Baker, Matthew (2014b), 'Neopatristic Synthesis and Ecumenism: Towards the "Reintegration" of Christian Tradition', in: Andrii Krawchuk and Thomas Bremer (eds.), *Eastern Orthodox Encounters of Identity and Otherness*, New York: Palgrave Macmillan, 235–260.

Baker, Matthew and Seraphim Danckaert (2014), 'Georges Florovsky,' in: P. Kalaitzidis, T. FitzGerald, C. Hovorun, A. Pekridou, N. Asproulis, G. Liagre and Di. Werner (eds.), *Orthodox Handbook on Ecumenism: Resources for Theological Education*, Volos/WCC/Regnum, Oxford, 211–215.

Blane, Andrew (1993), *Georges Florovsky. Russian Intellectual and Orthodox Churchman*, Crestwood, NY: St. Vladimir's Seminary Press.

Велимировић, Николај, (2001), „Догађај у Еванстон“, у: *Епископ Николај, Сабрана дела Светог Николаја Жичког*, књига III, Ваљево: Глас Цркве, 411–414.

Cvetković, Vladimir (2011), 'Abba Justin Popović, un théologien de synthèse', *Istina* 65/1, 47–62.

Јевтић, Атанасије (2005) „О екуменизму“, у: А. Таковац (прир.), *Православље и екуменизам*, Београд: Хришћански културни центар, 195–205.

Кукоты, И. А. (2009), „Прот. Георгий Флоровский. Письмо к Энн Сполдинг от 27 февраля 1940 года“, *Богословские труды* 42, 243–244.

Лубардић, Богдан (2012), „Преписка Јустина Поповића и Георгија Флоровског – прилог разумевању рецепције главних идеја Соловјева у међуратном периоду у Србији“, у: И. Деретић (уред.), *Историја српске филозофије II*, Евто Giunti, Београд, 381–453.

Lubardić, Bogdan (2015), 'Revolt against the Modern World': Theological and the Political in the Thought of Justin Popović, in: A. Papanikolaou, G. Ingeborg & K. Stoeckl (eds.), *Orthodox Political Theologies*, Crestwood NY: St Vladimir's Seminary Press, forthcoming.

Манастир Свете Ћелије (2004), *Житије преподобног оца нашег Јустина Новог Ћелијског*, доступно на интернет адреси: <http://www.celije.org.rs/avva/zitije.html> (приступљено 1. октобра 2015).

Meyendorff, John (1979), 'In memoriam: Archimandrite Justin Popovich,' *St Vladimir's Theological Quarterly* 23, 118–119.

Nicoloff, Boris and Roman Yuszczuk (1968), „Interview with Georges Florovsky“, *Concern*, 3/4, 9–12.

Поповић, Јустин (1971), *Писмо СА Синоду од 27. јануара 1971. као одговор на анонимну дописницу*. Писмо необјављивано је доступно на интернет адреси: http://www.pravoslavljedanas.info/ANONIMNA.htm#_ftnref1 (приступљено 8. септембра 2015.)

Поповић, Јустин (1978), *Православна философија истине = Догматика Православне Цркве*, књига III, Београд: Манастир Ћелије

Поповић, Јустин (1980), „Писмо будућем монаху о омитвљењу ума и о свеправославном сабору“, у: Преподобни отац Јустин *На богочовечанском путу*, Београд: Манастир Ћелије.

Поповић, преподобни Јустин Телијски (1994), „Саборност Цркве у савременом свету. Поводом сазива Великог Сабора Православне Цркве“, у: *Свети кнез Лазар* 1, 37–48.

Поповић, Свети Ава Јустин (2010), *Записи о екуменизму*, (прир. А. Јевтић), Манастир Тврдош, 2010.

Псарева, М. (2005), „Переписка Протопресвитера Георгија Граббе с Протоиерејама Георгијем Флоровским и Александром Шмеманом“, *Вестник Р.Х.Д.* 189, 210–218.

Радосављевић, Артемије (2004), „Српска Црква против екуменизма“, у: *Свети Кнез Лазар* 47, 29–46.

Свештена општина Свете Горе Атонске (1994), „Извештај Комисије свештене општине Свете Горе Атонске о дијалогу између православних и противхалкидоњана“, у: *Свети Кнез Лазар* 7, 21–30.

Schmemmann, Alexander (1959), ‘The Orthodox Church, the World Council of Churches and Rome’, *St. Vladimir’s Seminary Quarterly* 3/3, 45–46.

Флоровски, Георгије (1926), „Очев дом“, у: *Хришћански живот* 3, 131–134.

Florovsky, Georges (1954), ‘The Orthodox Church and the World Council of Churches’, *St. Vladimir’s Seminary Quarterly* 2/4, 11–18.

Florovsky, Georges (1961), ‘The Quest for Christian Unity and the Orthodox Church’, *Theology and Life* 4/3, 197–208.

Флоровский, Георгий В. (1964), „Знамение Пререкаемо“, *Вестник Русского Студенческого Христианского Движения*, 72–73/I-II 1–7.

Флоровский, В. Георгий (2012), „Письм отца Георгия Флоровского отцу Сергию Булгакову“, *Вестник русского христианского движения* 199, 5–23.

Vasiljević, Maxime (2011), ‘Trois théologiens serbes entre l’Orient et l’Occident: Nicolas Velimirovic, Justina Popovic et Athanase Jevtic’, *Istina* 65/1, 63–78.

Vidović, Julija (2014), ‘St. Nikolai Velimirović and St. Justin Popović on Ecumenism’, in: P. Kalaitzidis, T. Fitzgerald, C. Hovorun, A. Pekridou, N. Asproulis, D. Werner and G. Liagre (eds.), *Orthodox Handbook on Ecumenism. Resources for Theological Education*, Volos Academy, WCC, Regnum Books International, Oxford, Volos, 263–272.

Ћирић, Иринеј (1927), „Лозанска конференција“, у: *Богословље* 4, 241–259.

FOUR LETTERS OF ST. JUSTIN THE NEW OF CHELIE ON ECUMENISM

The paper aims to study ecumenical views of St Justin the New of Chelie. In doing so it will discuss the personal and official correspondence of St Justin from the late period of his life. In addition to Abba Justin's books *The Orthodox Church and Ecumenism* and *The Notes on Ecumenism*, the letter to Risto (now Metropolitan Amfilohije) Radović from 1964 as well as three letters for the Holy Synod of the Serbian Orthodox Church in the seventies years (1971, 1974 and 1977) provide new material for the study of this subject. Unlike his published books, these letters contain references to specific events in the Orthodox world in relation to ecumenism. The paper also provides a historical overview of the ecumenical movement of the fifties and sixties of the last century, relying on the testimony of St Justin's long-lasting friend and associate Archpriest Georges Florovsky. On the basis of the relationship between Fr Justin and Fr Georges, especially during the WWII, that this paper attempts to reconstruct, it will be argued that Fr Florovski acquainted Fr Justin with the interwar history of the participation of the Orthodox Church in the ecumenical movement. This paper also argues that St Justin's views on ecumenism should be considered as reactions to post-war developments in the ecumenical movement, which are not in accordance with the teachings and practices of the Orthodox Church, as well as to the deviations from the stance held by Orthodox delegates at previous ecumenical gatherings.